You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: IV spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej : Wrocław, 14 października 2019 r.

Author: Maria Kycler

Citation style: Kycler Maria. (2019). IV spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej : Wrocław, 14 października 2019 r. "Bibliotheca Nostra", 2019, nr 4, s. 89-93

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIWERSYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (58) 2019, s. 89-93

Maria Kycler[1]

IV spotkanie proweniencyjnej grupy roboczej
wrocław, 14 października 2019 r.

Kolejne, czwarte już spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej odbyło się 14 października 2019 r. w Sali Konferencyjnej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Tradycyjnie przybyli na nie badacze rękopisów i starych druków z instytucji naukowych oraz bibliotekarze książnic uniwersyteckich, naukowych i publicznych Gdańska, Katowic, Krakowa, Opola, Poznania, Szczecina, Torunia, Warszawy i Wrocławia. Organizatorzy do uczestnictwa w spotkaniu zaprosili także przedstawicieli instytucji prowadzących badania proweniencyjne obiektów muzealnych – Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów w Warszawie, Fundacji im. Zofii i Jana Włodków oraz Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Przybyłych powitał dr Mariusz Dworsatschek, wicedyrektor ds. Biblioteki Ossolineum. Dziękując za liczną obecność na seminarium, podkreślił wagę i znaczenie badań nad historią książki, rozpoznawaniem pochodzenia dokumentów i ustalaniem poprzednich właścicieli. Zaakcentował nieodzowność współpracy różnych, nawet odległych, ośrodków – potrzebę korzystania z dobrych i skutecznych narzędzi wspierających kwerendy oraz pożytki płynące z upowszechniania i dzielenia się wynikami badań.

Obradom przewodniczyła dr Dorota Sidorowicz-Mulak, kierownik Działu Starych Druków. Wprowadzając w tematykę spotkania, zwróciła uwagę na pokrewieństwa łączące teorię i praktykę księgoznawczych badań proweniencyjnych z metodologią służącą wyjaśnieniu pochodzenia muzealiów. Zaakcentowała znaczenie tych prac dla szeroko rozumianej wiedzy o kulturze. Organizatorzy podzielili spotkanie na dwie sesje. W pierwszej głos oddano przedstawicielom muzeów, w drugiej – badaczom książki.

Dr Agata Wołkowska-Wolska (Fundacja Z. i J. Włodków) przedstawiła referat *Teoria i praktyka badań proweniencyjnych, wspólny projekt Fundacji*

[1] Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

im. Zofii i Jana Włodków i Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prelegentka przybliżyła sylwetki fundatorów, a następnie – w oparciu o Statut Fundacji – cele i działalność tej instytucji: dokumentowanie dziejowej roli ziemiaństwa polskiego, gromadzenie książek z zakresu rolnictwa, nauk ścisłych i humanistycznych, wspieranie działań edukacyjnych i prac badawczych. Podkreśliła, że działalność Fundacji opiera się na *Zasadach Konferencji Waszyngtońskiej na temat dzieł sztuki skonfiskowanych przez nazistów*, przyjętych podczas tej Konferencji 3 grudnia 1998 r. Nawiązała również do raportu Bénédicte Savoyo raz Felwine Sarraz z 2018 r. i zawartego w nim postulatu zachowania transparentności w kwestii pochodzenia i charakteru kolekcji. A. Wołkowska-Wolska omówiła problem majątków, które nie zostały zwrócone pierwotnym właścicielom. Na losach dzieł sztuki z tych prywatnych kolekcji odcisnęły się grabieże wojenne, wypędzenia i migracje, procesy nacjonalizacyjne, konfiskaty i przymusowe sprzedaże. Część obiektów zaginęła, wiele zmieniło miejsce przechowywania, inne trafiły do zbiorów muzealnych. Badania proweniencyjne prowadzone w instytucjach pozwalają na ustalenie pochodzenia przedmiotów już znajdujących się w zbiorach, identyfikację dzieł na aukcjach, a także prześledzenie losów poszczególnych eksponatów. Prowadzone badania są pomocne w odzyskaniu własności przez pierwotnych właścicieli, ale mogą też służyć do oszacowania strat. Prelegentka zwróciła uwagę na rolę mediów w upowszechnianiu informacji zarówno na temat prowadzonych badań proweniencyjnych, jak i zidentyfikowanych wartościowych artystycznie obiektów. Wywód poparła licznymi przykładami zaczerpniętymi m.in. z portali internetowych i programów telewizyjnych. Wystąpienie zamknęły rozważania o potrzebie przyjęcia różnych metod i perspektyw badawczych. A. Wołkowska-Wolska za najważniejsze aktualnie zadania stojące przed badaczami uznała uporządkowanie terminologii i utworzenie bazy proweniencyjnej. Dostrzegła też konieczność kształcenia w zakresie metod badań proweniencyjnych. Jako pozytywny przykład działań naukowo-dydaktycznych podała kursy organizowane przez Fundację i Instytut Historii Sztuki oraz wyniki badań proweniencyjnych ogłoszone drukiem lub na stronach internetowych.

Maria Romanowska-Zadrożna (Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów) wystąpiła z prezentacją *Badania proweniencyjne w statutowej działalności Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów*. Prelegentka w oparciu o stronę WWW (https://nimoz.pl/) skrupulatnie omówiła wszystkie formy działalności Instytutu służące wspomaganiu badań proweniencyjnych w muzeach. Uwagę słuchaczy skierowała na szkolenia dotyczące różnych problemów ochrony zabytków, m.in. najważniejsze narzędzia i źródła do badań oraz klasyfikacji oznaczeń własnościowych pojawiających się na zabytkach, zagadnienia konserwatorskie, badania proweniencyjne, konfrontację dokumentów archiwalnych z materiałami ikonograficznymi. M. Romanowska-Zadrożna przedstawiła bazę wiedzy

NIMOZ, a w niej tematyczne katalogi, spisy i wykazy danych, wybrane problemy digitalizacji, zarządzania zbiorami, bezpieczeństwo zbiorów i ludzi oraz konserwacji obiektów. W nawiązaniu do zaleceń UNESCO dotyczących ochrony i promocji muzeów i ich kolekcji wskazała na potrzebę propagowania wiedzy o muzeach, muzealiach, zbiorach publicznych i obiektach zabytkowych. Dość szczegółowo omówiła Wydawnictwa NIMOZ służące temu celowi oraz upowszechnianiu standardów w zakresie muzealnictwa i ochrony zbiorów, kształtowaniu świadomości społecznej na temat wartości i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego. Zebrani mieli okazję poznać m.in. serie: Biblioteka NIMOZ, Szkolenia NIMOZ, Ochrona Zbiorów, a także czasopisma „Muzealnictwo" i „Cenne, Bezcenne, Utracone". Na łamach periodyku „Cenne..." ukazało się wiele prac poświęconych inkunabułom, zabytkowym książkom, zagrożonym zbiorom bibliotecznym, archiwaliom itp.; wszystkie tytuły artykułów księgoznawczych zostały wyszczególnione w prezentacji. Prelegentka zarekomendowała także publikację *ABC Podstawy prowadzenia badań proweniencyjnych* opublikowaną w serii Szkolenia.

Druga część spotkania została poświęcona problematyce bibliotecznej.

Katarzyna Ślaska (BUW) wygłosiła referat pt. *Prace nad bazą proweniencji starych druków w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie.* Prelegentka przedstawiła stan badań nad proweniencjami w BUW. Przypomniała, że w Gabinecie Starych Druków prace nad pochodzeniem książki dawnej prowadzone są od 1959 r., natomiast od lat 90. XX w. do bazy proweniencji (w programie ISIS) wprowadzono dane o właścicielach 68 000 starych druków, co stanowi około 50% zasobu. Baza jest przestarzała, nie spełnia wszystkich oczekiwań, dlatego podjęto decyzję, aby dane z tej platformy przenieść do nowego, zaawansowanego technologicznie oprogramowania. W oparciu o wnioski płynące z analizy aktualnych trendów w badaniach proweniencyjnych sformułowano podstawowe wymagania, które baza taka powinna spełniać: dostęp online, dane przechowywane w chmurze, rejestrację proweniencji różnych kategorii zbiorów bibliotecznych (książek, rękopisów, map i atlasów, nut itp.), dostęp dla bibliotekarza zabezpieczony hasłem, otwarty dostęp dla użytkowników (badaczy, hobbystów) oraz wizualizację wyników wyszukiwania w formie map, wykresów, osi czasu, grafów sieci semantycznych. Planowana prezentacja przepływu książek między właścicielami otwiera nowe perspektywy badawcze charakterystyczne dla humanistyki cyfrowej. Pod kątem przewidywanych zastosowań bazy, wykorzystania narzędzi i metod opartych na technologiach informatycznych zaprojektowano zróżnicowany interfejs dla bibliotekarzy i użytkowników. Planowany jest też moduł umożliwiający szeroką współpracę międzybiblioteczną. Otwarcie bazy dla wszystkich typów książnic krajowych oraz bibliotek zagranicznych przechowujących polskie kolekcje, m.in. ze Szwecji, z Rosji, Białorusi, Ukrainy znacząco wpłynie na badania naukowe.

Seminarium zamknęło wystąpienie dra hab. Arkadiusza Wagnera (Instytut Badań Informacji i Komunikacji UMK w Toruniu) pt. *Potencjalne Poszlaki Proweniencyjne. Rzecz o oprawach książkowych.* Mówca podjął temat atrybucji, chronologizacji i lokalizacji opraw książkowych. Prezentację zilustrował licznymi przykładami opraw pochodzących z różnych okresów historycznych, o różnorodnej kompozycji dekoracji introligatorskich, sporządzonych w warsztatach polskich i zagranicznych, opatrzonych znakami własnościowymi potwierdzającymi przynależność księgi do określonego właściciela. Podczas prezentacji wykazał, że oprawa książkowa może być cennym źródłem informacji dla ustalenia proweniencji, ale wymaga pogłębionych studiów i dużej ostrożności badawczej. Zwrócił uwagę na istotne różnice w stanie zachowania opraw ze zbiorów polskich a zagranicznych. Na konkretnych przykładach, głównie z epoki renesansu i baroku, omówił techniki wykonania opraw, zanalizował dekoracje i zastosowane narzędzia. Za pomocne, choć często zwodnicze, wskazówki atrybucyjno-proweniencyjne uznał m.in.: użyte materiały i technikę szycia bloku, rodzaj dekoracji (np. radełkowe i wachlarzowe), plakiety herbowe, motywy heraldyczne, monogramy właścicieli ksiąg, superekslibrisy (np. napisowe), wtórne superekslibrisy, a także grzbiety, szyldziki, nalepki z sygnaturą, znaki wodne na wyklejce, makulaturę introligatorską, napisy na obcięciach kart. A. Wagner podkreślił, że zastosowane w oprawach introligatorskich wzornictwo, techniki czy narzędzia mogły być również wykorzystywane w innych okresach i na innym obszarze.

Obu sesjom towarzyszyła burzliwa dyskusja. Głównym tematem rozmów po wystąpieniach w pierwszej części spotkania była możliwość podjęcia współpracy z Fundacją im. Z. i J. Włodków, która planuje poszerzenie pola badawczego o księgozbiory ziemiańskie. Zwrócono uwagę na potrzebę studiów proweniencyjnych nad kolekcjami prywatnymi, które uległy rozproszeniu. W tym celu niezbędne jest wykształcenie odpowiednio przygotowanej profesjonalnej kadry. A. Wagner podjął również kwestię rewindykacji zbiorów i tzw. restytucji zastępczej. Do tego tematu powrócono w dyskusji końcowej, kiedy rozważano rejestrację proweniencji i udostępnianie ich szerokiej publiczności za pośrednictwem bazy online. Zdaniem części dyskutantów biblioteki mogą być narażone na próby odzyskania książek przez poprzednich właścicieli. Jak poinformował dr Rafał Wójcik, z takim problemem mierzy się obecnie Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Dr hab. Jacek Soszyński i dr Mariusz Dworsatschek przekonywali, że katalogi proweniencji tworzone przez bibliotekarzy mają charakter *stricte* naukowy, ich celem jest prezentacja zasobów i losów kolekcji książkowych. Przyznano jednak, że czasem mogą być wykorzystywane sprzecznie z potrzebami nauki i kultury, ale w celu egzekucji zbiorów. Niezbędne są zatem systemowe regulacje prawne, opisujące zasady przechowywania kolekcji prywatnych w instytucjach państwowych i reguły postępowania na wypadek próby ich

rewindykacji, np. przez potomków dawnych właścicieli. Katarzyna Ślaska z uwagą wysłuchała wszystkich stanowisk, przyznając że zgłoszone obawy są bardzo istotne na etapie projektowania bazy proweniencyjnej i regulaminu jej udostępniania.

Spotkanie podsumowała Dorota Sidorowicz-Mulak. Dziękując za udział w obradach, zaprosiła wszystkich gości do Sali pod Kopułą na wystawę *Średniowieczne skarby Ossolineum*. Była to okazja do obejrzenia najcenniejszych ossolińskich kolekcji z wieków średnich, ilustrujących zarówno dzieje Śląska, jak też ówczesne *Imago Mundi*.